

Recenzje

Aneta M. Sokół

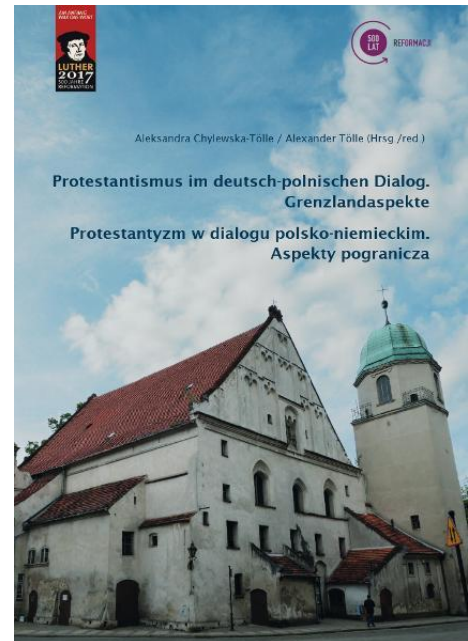
Protestantismus im deutsch-polnischen Dialog. Grenzlandaspekte / Protestantyzm w dialogu polsko-niemieckim. Aspekty pogranicza, red. Aleksandra Chylewska-Tölle, Alexander Tölle, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Collegium Polonicum, Polsko-Niemiecki Instytut Badawczy, Europejski Uniwersytet Viadrina w Frankfurcie, Frankfurt (Oder) – Słubice, 2018, ss. 219.

Jubileusz Reformacji inspirował do wielu refleksji na temat protestantyzmu, jego roli oraz trwania na płaszczyźnie kulturowo-religijnej aktywności, w nawiązaniu do potrzeb przewartościowania reformacyjnej myśli i reformacyjnego dorobku. Własny wkład do jubileuszowych obchodów wniosło słubickie Collegium Polonicum, powstałe w ramach polsko-niemieckiej współpracy przygranicznej¹. W kwietniu 2017 roku w Słubicach miała miejsce rocznicowa konferencja, w trakcie której literaturoznawcy, germaniści i historycy, przy współudziale księży katolickich i ewangelickich mieli okazję przedstawić swoje spojrzenia na różne aspekty reformacyjnego dziedzictwa, w tym trwanie protestantyzmu w przestrzeniach kulturowych współtworzonych na styku polsko-niemieckich kontaktów międzysąsiedzkich. Pokłosiem konferencyjnych spotkań jest prezentowany tom ukazujący obecność protestanckich tradycji w polsko-niemieckim obszarze współpracy, ożywionej za sprawą projektów i inicjatyw podejmowanych w sposób szczególny w ostatnich dziesięcioleciach.

Pokonferencyjny tom uwzględnia wystąpienia polskich i niemieckich prelegentów z kilku ośrodków naukowych, w tym uniwersytetów patronujących słubickiej placówce, ale także innych uczelni, z uwzględnieniem głosów duchownych zaangażowanych w ekumeniczne projekty realizowane po obu stronach Odry. Piętnaście autorskich tekstów poprzedzają swoim słowem redaktorzy tomu – dr hab. Aleksandra Chylewska-Tölle i Alexander Tölle (Collegium Polonicum), którzy zaznaczyli, że wydana publikacja może przyczynić się do popularyzacji wiedzy na temat realizowanych w obrębie międzysąsiedzkiego zbliżenia inicjatyw religijno-ekumenicznych, odgrywając również znaczną rolę w zakresie przewartościowania wspólnej polsko-niemieckiej przeszłości. Jak podkreślili: „*zamierzeniem konferencji zorganizowanej w 2017 roku była nie tyle historyczna rekonstrukcja przebiegu Reformacji, ile przede wszystkim podkreślenie roli protestantyzmu w szerszym kontekście polsko-niemieckiego transferu kulturowego w przestrzeni religijnej, a także historyczno-kulturowej.*” Nie przypomnianie zatem odległych wydarzeń, ale współczesne rozumienie protestantyzmu oraz jego umiejscowienie na mapie polsko-niemieckich kontaktów przygranicznych, jak również na kanwie dialogu pomiędzy Kościołami katolickim i protestanckimi stanowi zasadniczą treść prezentowanej książki.

O jej specyfice stanowi dwujęzyczność: pełne wersje referatów prezentowane są w języku, w którym zostały wygłoszone, z dołączonymi obszernymi streszczeniami w drugim języku (naprzemiennie). Dla polskojęzycznego czytelnika w pełni dostępne są teksty prelegentów polskich, niemniej streszczenia pozwolą na orientację także w tematyce zagadnień podejmowanych przez badaczy niemieckich. Artykuły kierują czytelniczą uwagę od refleksji historycznych, po rozważania o charakterze religijno-, kulturalno- i literaturoznawczym, po socjologiczne ujęcie współczesnych tendencji i duchowych potrzeb.

Pierwsze teksty podkreślają wagę obchodów Jubileuszu Reformacji, przypominając, że to reformacyjne wydarzenia uruchomiły wiele późniejszych procesów kulturowych, obyczajowych czy religijnych zapoczątkowanych w XVI-wiecznej Europie. Ks. płk. Mirosław Wola – ewangelicki biskup wojskowy podkreślił znaczenie idei wolności w reformacyjnej teologii, co rzutowało nie tylko na kwestie religijne, ale

¹ Collegium Polonicum jest placówką powstałą w ramach współpracy Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą oraz Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

także na szereg innych płaszczyzn aktywności. Uwalniając człowieka od średniowiecznych wyobrażeń o istocie zbawienia („z łaski”, a nie dzięki zasługom), Reformacja wniosła swoiste wyzwolenie w zakresie wielu dziedzin życia kulturowego i społecznego, wpływając na rozwój języków narodowych, literatury czy szkolnictwa. „Gest Lutra” – przybicie 95 tez na drzwiach kościoła – wprawił w ruch lawinę zdarzeń, prowadząc nie tylko do zmian kościelnych, ale także do dalszych przeobrażeń; nowa teologia uczyniła człowieka odpowiedzialnym za siebie, swoją wiarę oraz otaczający go świat.

Ze strony niemieckiej ks. dr Justus Werdin, reprezentant Berlińskiego Dzieła Misyjnego, zwraca uwagę na jeden z programowych tekstów Marcina Lutra. Duchowny podkreśla, że w Roku Jubileuszowym warto ponownie pochylić się nad traktatem „O wolności chrześcijańskiej”, który może stać się inspiracją do rozmów ekumenicznych w przygranicznych obszarach, w regionalnych ośrodkach takich jak Frankfurt nad Odrą czy Ślubice. To zapewne cenny głos na rzecz włączenia w ekumeniczną dyskusję reformacyjnych haseł, wraz z zaproszeniem do podjęcia działań, które zbliżyłyby wspólnoty z różnych Kościołów na polsko-niemieckim pograniczu.

Zajmującą lekturę stanowić może zamieszczone w dalszej kolejności, a jednocześnie wyczerpujące w zakresie podjętej tematyki, omówienie dotyczące obecności Lutra w polskim piśmiennictwie publikowanym po 1945 roku („Polska recepcja postaci i dzieła Marcina Lutra po 1945 roku”). Prof. Grażyna Barbara Szewczyk koncentruje swoją uwagę na powojennym wizerunku Lutra kształtowanym w oparciu o rodzimą jak i zagraniczną literaturę, dotyczącą jego życia, a także spuścizny myślowej. Przybliży jednocześnie, jak w ciągu stuleci zmieniały się pozakonfesyjne wyobrażenia na temat Reformatora i jego dzieła. Ciekawą wzmianką może okazać się zapewne przyrównanie Lutra do mickiewiczowskiego Konrada z III części „Dziadów”, dodając za autorką – po stuleciach niepochlebnych opinii o Lutrze, wyrosłych na gruncie kontrreformacyjnych oskarżeń i niechęci panującego Kościoła. Posiłkując się dostępnym zakresem wydanych tytułów autorka omówiła obecność przekładów pism Lutra w powojennym polskim dorobku wydawniczym, zwracając uwagę na swoisty renesans Lutra, ale także rodzimej literatury luterńskiej, po 1989 roku. Przedstawiając inicjatywy wydawnicze, w tym m.in. podejmowane przez oficjalne wydawnictwo kościelne „Augustanę” czy wydawnictwo „Warto” z Dziegielowa, zwróciła uwagę na ważne aspekty funkcjonowania konfesyjnego piśmiennictwa, stanowiącego m.in. wyraz manifestowania własnej tożsamości na tle odradzającej się po 1989 roku ogólnej kultury religijnej.

W nawiązaniu do przeszłości Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej w czasach międzywojennych przypomniane zostały wydarzenia budzące po dzień dzisiejszy swoiste emocje i oceny. Niemiecka historyk dr Rita Röhr przedstawiła mało chlubną kartę ze wspólnej przeszłości – podjętą przez tzw. Wspólnotę Roboczą Pastorów Niemieckich próbę dokonania rozłamu w obrębie Kościoła ewangelickiego funkcjonującego na terenie państwa polskiego. Wydarzenia przedstawione zostały w aspekcie nacjonalizmu święcącego swój tryumf w III Rzeszy, rzutującego także na postawy niemieckich ewangelików w Polsce. Temat poruszany również w polskich pracach historycznych, naświetlony został z niemieckiego punktu widzenia, odsłaniając szczegóły wydarzeń i opinie badawcze z drugiej strony.

Dalsza grupa tekstów poświęcona została protestanckim wątkom odnalezionym w twórczości pisarzy z różnych epok literackich i odmiennych kręgów kulturowych, w tym niekoniernie autorów protestantów. Polscy i niemieccy badacze prześledzili, w jaki sposób ewangelicka tożsamość lub inspiracje wpłynęły na konkretne realizacje literackie: od dzienników Jerzego Pilcha uznawanego za pisarza ewangelickiego i odzgujący się zarazem od swojej konfesyjności (dr hab. Aleksandra Chylewska-Tylle), po francuskiego pisarza katolika Adelberta von Chamisso (1781-1838) rozprawiającego się z własnymi ograniczeniami wyznaniowymi w protestanckich Prusach (dr hab. Torsten Voss), po twórczość poetycką jednego z największych polskich poetów współczesnych Tadeusza Różewicza (1921-2014).

Z polskiego punktu widzenia szczególnie interesującym wydać się może omówienie religijności Różewicza. Prof. Andrzej Draguła wyjaśnia, dlaczego ani Swedenborg, ani Böme² nie stali się duchowymi patronami polskiego poety, dlaczego to koncepcja tzw. chrześcijaństwa bezreligijnego ugruntowana przez Bonhoeffera³ stała się podstawą religijnych przemyśleń Różewicza, a tym samym to protestancki teolog stał

² Jacob Böhme (1575-1624), Emanuel Swedenborg (1688-1772) – luterkańscy mistycy, którzy kładli nacisk na wewnętrzne przeżycie wiary w duchu swoich filozoficzno-teologicznych odkryć i doświadczanych wizji. Ich poglądy wykraczały poza oficjalny system teologii głoszonej przez Kościoły ewangeliczne na terenie Niemiec czy Szwecji.

³ Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) – jeden z największych teologów niemieckich XX w., który za swój sprzeciw wobec ideologii nazistowskiej został uwięziony i skazany na śmierć. Został stracony 9 kwietnia 1945 r. na osobisty rozkaz Hitlera. Uchodzi za twórcę koncepcji tzw. bezreligijnego chrześcijaństwa, zakładającego, że wiara człowieka trwa

się poecie bliski. Jednocześnie autor podkreślił, że powyższych inspiracji nie należy łączyć z całkowitym utożsamianiem się poety z konfesją: „*To ważne, by nie robić z Różewicza kościelnego konwertyty, bo nigdy nim nie był. Wraz z utratą wiary opuścił Kościół z całą jego religijnością i nigdy do niego nie powrócił. Poszukiwał drogi osobnej, sytuującej się gdzieś na skrzyżowaniu czy pograniczu wiary i niewiary.*”

W następnej kolejności Aleksander Draguła – badacz Dolnych Łużyc i języków łużyckich, omówił XVI-wieczny przekład Nowego Testamentu na język serbołużycki, którego autorem jest luterkański pastor Mikołaj Jakubica. Autor podkreślił na wstępie, jak wielka odpowiedzialność spoczywała zwłaszcza w początkowym okresie translatorskim na tłumaczach, których zadaniem było nie tyle literalne przełożenie tekstu, ale przede wszystkim dochowanie wierności Objawieniu. Uwypuklone tym samym zostało nowatorstwo idących za Reformacją translatorskich inicjatyw, które „*stawiały na sens przekładu, nie zaś na dosłowne kopiowanie słów i konstrukcji oryginalnych języków biblijnych.*” Przyglądając się zachowanemu po dzień obecny rękopisowi badacz zwraca uwagę zarówno na rodzime jak i zapożyczone słownictwo widoczne w przekładzie. Podkreślił także jego nieobecność w obiegu czytelniczym zaznaczając, że było to prawdopodobnie tłumaczenie przeznaczone do druku.

W kręgu oceny protestanckiego dorobku sytuuje się kolejna autorska wypowiedź. Dr hab. Elżbieta Kucharska-Dreiss ukazuje obecność niemieckiej protestanckiej myśli homiletycznej w polskiej literaturze katolickiej. Jak się okazuje, za pośrednictwem wielu dróg protestancki dorobek teologiczny dociera, a tym samym znajduje swoje odzwierciedlenie w piśmiennictwie religijnym powstającym w kręgach katolickich w Polsce. Zauważone zjawisko, jak podkreśliła badaczka, zasługuje na szerszy kontekst badawczy świadcząc o przemianach w postrzeganiu protestantyzmu, adaptowaniu jego haseł i recepcji.

Następni autorzy poświęcili swoją uwagę rodzinnym aspektom protestanckich tradycji i wartości. Przedstawiona została ewolucja podejścia do małżeństw mieszanych, odmiennie przebiegająca na gruncie niemieckim, jak i bardziej konserwatywnym polskim. Jak zaznaczył ks. dr Tadeusz Kuźmicki, wynika to z różnych proporcji liczbowych katolików i ewangelików w obu krajach, ale także innych prawidłowości zauważalnych na gruncie ekumenicznego zbliżenia pomiędzy Kościołami. Badania genealogiczne prowadzone na przykładzie własnej rodziny stały się z kolei pasjonującym śledztwem w poszukiwaniu protestanckich korzeni toruńskiej rodziny Billertów. Pozwoliło to dr. Andreasowi Billertowi na odkrycie historycznych prawidłowości dotyczących funkcjonowania parafii ewangelickich na ziemiach polskich, jak też poznanie rodzinnej przeszłości w cieniu indywidualnych wyborów, dokonywanych konwersji oraz powrotów do tradycji wyznaniowych.

Ostatnie teksty ukazują różnorodność polsko-niemieckich inicjatyw, którym towarzyszy wspólne poznawanie konfesyjnych tradycji i kulturowego dorobku po obu stronach granicy. Dr Alexander Tölle omawia wizerunek parafii ewangelickich funkcjonujących na terenie dwumiasta Frankfurt-Słubice, zwracając uwagę na zanikanie tradycyjnych struktur parafialnych na wskazanym terenie. Autor zastanawia się, jaki wpływ na funkcjonowanie parafii wywiera spadek znaczenia granic państwowych, na ile można mówić o powstawaniu więzi transnarodowej w bliźniaczych miastach nad Odrą i Nysą?

Kolejna autorka koncentruje swoją uwagę na luterkańskiej przeszłości Wschowy – miasta leżącego na styku Wielkopolski i Dolnego Śląska, mogącego poszczycić się zabytkami świadczącymi o świetności konfesji, do których należy m.in. wschowski kościół Żłóbka Chrystusa. Na tle zarysowanych wschowskich dziejów dr Marta Małkus przedstawia różnorodność projektów nakierowanych na przywracanie pamięci o luterkańskiej przeszłości miasta, w tym podejmowanych przez Muzeum Ziemi Wschowskiej przy współudziale i zaangażowaniu instytucji niemieckich. Do inicjatyw propagujących wiedzę o osiągnięciach ewangelików zapisanych w lokalnej pamięci należą projekty muzealne, edukacyjne, wydawnicze czy wystawiennicze, konferencje naukowe czy programy ratowania zabytków. W swoim omówieniu znawczyni tematu ukazała obopólne polsko-niemieckie zainteresowanie historią Wschowy, jej luterkańskim dziedzictwem oraz różnorodnością lokalnych tradycji, w tym projekty zainicjowane z okazji 500-lecia Reformacji („Wschowski Syjon – zapomniane centrum luteranizmu w Polsce. Wspólne polsko-niemieckie odkrywanie znaczenia Wschowy w dziejach Reformacji w Europie Środkowej”).

Pokonferencyjny tom kończą wypowiedzi dotyczące doświadczeń ekumenicznych, które stają się udziałem ludzi młodych, w tym studentów stykających się z różnorodnością wyznań w ośrodkach akademickich, placówkach kulturalnych czy religijnych, co staje się normą w przygranicznej przestrzeni polsko-niemieckiej. O Ekumenicznym Domu Akademickim im. św. Jadwigi (Frankfurt nad Odrą) pisze ks. dr

poza religią, gdyż w XX-wiecznej rzeczywistości człowiek staje się coraz bardziej bezreligijny wobec niewystarczalności tradycyjnych religii w obliczu nowych wyzwań egzystencjalnych.

Tobias Kirchof. To w tym miejscu studenci z różnych krajów, wyznań i kultur mają możliwość poznawania innych konfesji, a zarazem prezentowania własnej tożsamości wyznaniowej. Jak pisze o tej specyficznej społeczności ewangelicki duszpasterz: „*nie różnice konfesyjne pełnią tu rolę nadrzędną, lecz przede wszystkim wspólne doświadczenie żywej wiary*”. Ks. dr Rafał Mocny dzieli się wiedzą na temat funkcjonowania Duszpasterstwa Akademickiego „Parakletos” w Słubicach, które prowadzi różne formy spotkań ekumenicznych i programów otwartych na odmienność konfesji. Katolickie duszpasterstwo podjęło przedstawione przez autora własne działania w związku z Jubileuszem Reformacji. Katolicki duchowny podkreśla wagę utrzymywania kontaktów międzywyznaniowych, zaznaczając, że powinno to prowadzić do kształtowania postaw tolerancji, szacunku i odpowiedzialności za sprawy wiary.

Zaprezentowana polsko-niemiecka publikacja ukazała różnorodność zagadnień dotyczących współczesnego spojrzenia na protestantyzm, kierując uwagę czytelnika od wątków historycznych, poprzez odnalezienie protestanckich inspiracji w twórczości literackiej, po socjologiczne czy ekumeniczne aspekty ewangelickich tradycji obecnych we współczesnej przygranicznej rzeczywistości.

Na końcu zamieszczone zostały noty o autorach, przybliżające ich dokonania naukowe i dorobek, zaprezentowane w niemieckiej i polskiej wersji językowej.

Stanowiąc efekt polsko-niemieckiej współpracy, książka ukazuje wspólne obszary polsko-niemieckich poszukiwań badawczych, istotnych w płaszczyźnie obopólnie podejmowanych projektów naukowych, z możliwością wykorzystania wyników w dwujęzycznej przestrzeni lektury. Może to stanowić zarazem zaczyn do pogłębiania wspólnoty poszukiwań badawczych w zakresie reformacyjnego dziedzictwa i postrzegania jego znaczenia, w aspekcie także polsko-niemieckiego dialogu toczącego się na wielu płaszczyznach kulturowych, ekumenicznych oraz naukowych.

Współwydawcami książki obok polskich i niemieckich ośrodków uniwersyteckich są także Parafia Ewangelicko-Augsburska w Gorzowie Wielkopolskim oraz Europejskie Centrum Ekumeniczne we Frankfurcie nad Odrą.

Książka nie podlega sprzedaży. Oprócz wersji tradycyjnej dostępna jest także w postaci cyfrowej pod adresem: <https://docplayer.pl/83123157-Protestantismus-im-deutsch-polnischen-dialog-grenzlandaspekte-protestantyzm-w-dialogu-polsko-niemieckim-aspekty-pogranicza.html>